

Izlaganje sa znanstvenog skupa (Conference paper)

929 Marija, bosanska vojvotkinja

NEDIM RABIĆ

Maria ...von Bosnien: bosanska vojvotkinja - njemačka grofica

Es hat immer Aufsehen erregt, dass eine bosnische Fürstentochter einst auf der Feste Helfenstein gewohnt haben sollte. Alle die Jahrhunderte (...) hat man immer von ihr gesprochen, und ihr Gedächtnis ist nie ganz erloschen. Burkhardt, "Maria von Bosnien", 33.

Apstrakt: Rad istražuje porijeklo i život jedne bosanske vojvotkinje koja se sredinom 14. stoljeća udala za grofa Ulricha X od Helfensteina iz njemačke pokrajine Švapske. U radu se analiziraju domaći, ugarski i njemački izvorni podaci kao i informacije koje pruža hroničar helfenštajnskih grofova Oswald Gabelkover, ali i drugi hroničari 15. i 16. stoljeća. Posebna pažnja poklanja se literarnoj građi većim dijelom nepoznatoj domaćoj akademskoj javnosti. Izraženo je nastojanje da se genealoški problem riješi na način vezivanja porijekla Marije za bosanskog bana Stjepana II Kotromanića koji bi prema ovakvoj postavci bio njen otac. Ovim radom se ukazuje na zaboravljenu značajnu žensku ličnost bosanskog i njemačkog srednjeg vijeka koja se u brojnim njemačkim izvorima navodi kao *Ma ia G~~ro~~fin on Helfen ein He ogin on Bo nien*.

Ključne riječi: Bosna, Njemačka, Ulrich X od Helfensteina, Švapska, Oswald Gabelkover, Stjepan II Kotromanić, Marija grofica od Helfensteina i bosanska vojvotkinja

Abstract: This paper examines the origin and life of a mid 14th century Bosnian Duchess who married count Ulrich X von Helfenstein from the German region of Swabia. The author analyses domestic, Hungarian and German data as well as information provided by Oswald Gabelkover, the chronicler of the Helfenstein counts, and also other chroniclers from the 15th and 16th century. Particular attention is devoted to literature material that is to a great extent unknown to the domestic academic community. The author emphasized the attempt to resolve the genealogic problem by linking the origin of Marija to the Bosnian Ban Stjepan II Kotromanić who, according to such arrangement, should be her father. The paper hints at the forgotten significant woman of Bosnian and German Middle Ages who is in numerous German sources mentioned as *Ma ia G~~ro~~fin on Helfen ein He ogin on Bo nien*.

Key words: Bosnia, Germany, Ulrich X of Helfenstein, Swabien, Oswald Gabelkover, Stjepan II Kotromanić, Marija countess of Helfenstein and dutchess of Bosnia

Marija, supruga grofa Ulricha X od Helfensteina iz njemačke pokrajine Švapske, spada u red ličnosti iz prošlosti srednjovjekovne Bosne o kojima se sporadično pisalo i općenito malo znalo. Ta njena marginaliziranost u domaćoj historiografiji djelomično može naći opravdanje u činjenici što je ona udajom za njemačkog grofa podijelila sudbinu sa mnogim bosanskim ženama iz redova plemstva, koje je sakrament braka predodredio za putovanje u daleke zemlje u kojima su često, bez bližeg kontakta sa domovinom ostajale do svoje smrti.

Najopširniji tekst o *Grafin Maria Helgona von Bothen* – kako se ona potpisivala u njemačkoj izvornoj građi – napisao je Lajos Thallóczy krajem 19. stoljeća.¹ U ovom članku, u kojem mađarski historičar obrađuje mnogo šire tematske oblasti iz srednjovjekovne historije Bosne i Srbije, u jednom njegovom dijelu kritički se osvrnuo na ličnost ove bosanske princeze. Detaljnim i iscrpnim pristupom koji je pored literarne obuhvatio i teško dostupnu njemačku arhivsku građu, Thallóczy je za duži vremenski period onemogućio bilo kakav istraživački poduhvat u tom pravcu. U spomenutom radu prvi puta objavljeni su izvodi iz djela, skraćenog naziva *Geschichte der Grafen von Helfen ein* Oswalda Gabelkovera (1539-1616) koje je napisano u drugoj polovini 16. stoljeća.² Pored ovog djela Thallóczy je stekao uvid

¹ Lajos Thallóczy, "Prilozi k objašnjenju izvora bosanske historije", *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, br. V, sv. 2, Sarajevo, 1893, 175-229. (= "Bruchstücke aus der Geschichte der nordwestlichen Balkanländer", *Wiener schaftliche Mitteilungen von Bothen und der Helgona*, Band III, Wien, 1895, 298-371; = "Bosnyák nemzedékrendi tanulmányok (Mária, bosnyák hercegnő, gróf Helfenstein Ulrikné s a Kotromán-család. – Nagy-Lajos és a Kotrománok. – Kotrománovics Katalin. – Danica), *Tudománytörténelmi Közlemények* 13, 1895-1, Budapest, 1895, 5-17)

² Oswald Gabelkover je rođen 3. IX 1539. u Memmingenu, a umro 31. XII 1616. godine u Stuttgartu. Studirao je medicinu u Tübingenu i Bologni. Godine 1580. stigao je u Stuttgart kao privatni ljekar vojvode Ludwiga, kod kojeg je, s obzirom na učenost, obavljao funkcije bibliotekara i historičara. Pored nezavršene virtemberške hronike, Gabelkover je napisao djelo koje je u historiografiji poznato pod nazivom *Die Chronik der Grafen von Helfen ein*. Ovo djelo je nastalo po narudžbi grofa Ulricha (u. 1570), a ne grofa Rudolfa V (u. 1601) od Helfensteina, njegovog sina, kako je historiografija najčešće tvrdila. Ovaj potonji je Gabelkovera samo novčano potpomogao kako bi on završio svoje djelo. On je to naposljetku i učinio, ali zbog nedovoljnog broja subskribenata (predbrojnika) nije nikada pušteno u štampu. Vidi, Paul Fridrich von Stälin, "Gabelkover: Oswald S.", u: *Allgemeine deutsche Biographie*, Band 8, Friedrich I. von Sachsen-Altenburg – Gering, Leipzig, 1878, 290-291; Isti, *Beziehungen der Oberamtsgerichte in Königlich statistisch-topographisches Bureau, J. G. Cotta'sche Buchhandlung, Stuttgart, 1842, 140-141*. Hronika se čuva u ustanovi *Landesarchiv Baden-Württemberg* arhivski odjel *Hauptstadt Stuttgart* (dalje: HS) pod signaturom J 1 48c. Izvorni naslov hronike je: "Historia und Beschreibung des uralten herrlichen Geschlechts der Grafen von Helfenstein von anno 860 bis 1604" HS J 1 48c fol. 2. Pored nje postoje još dva prijepisa, od kojih se jedan nalazi u Landesbibliothek Stuttgart pod signaturom Cos. Host. Fol. 393, a drugi u Fürstenbergische Bibliothek Donaueschingen sa signaturom HS 591 sa izvodima HS 128 309-407. *Bibliographie der Werke von Gabelkover*, bearbeitet von Wilhelm Heyd, Zweiter Band, Verlag von W. Kohlhammer, Stuttgart, 1896, 417; Michael Klein, "Die Handschriften der Sammlung J 1 im Hauptstaatsarchiv Stuttgart", u: *Die Handschriften der*

u publikacije objavljenih izvora i nekih historijskih djela koje se odnose na historiju Švapske, prije svih *Hi o ije g ofo a od Helfen eina* Heinricha Friedricha Kerlera.³ U njima je našao nekoliko podataka o političkoj djelatnosti Marije u njenoj novoj domovini. Tridesetih godina 20. stoljeća Jovan Radonić je napisao članak (bez naučnog aparata) o ovoj bosanskoj vojvotkinji.⁴ Njegov pristup, koji se u potpunosti oslanja na literarnu građu obojen je smjelim i nedovoljno argumentiranim konstrukcijama. Pored njegovog rada domaća historiografija više nije ponudila niti jedan rad koji bi detaljnije raspravljao o ovoj temi. Sve što se u narednom stoljeću o Mariji pisalo referiralo se na spomenuti Thallóczyjev rad sa svim njegovim dobrim i lošim stranama.⁵

S druge strane njemačka historiografija je pokazala nešto više zanimanja za ličnost Marije *on Bo nien*, ali je taj interes uglavnom bio ograničen izvornim materijalom koji se odnosio na njene životne prilike u Njemačkoj. Pored starijih autora njemačke historiografije koji su bili dostupni Thallóczyju, mi smo u ovaj rad inkorporirali rezultate istraživača do kojih on nije mogao doći, tu prvenstveno mislimo na radove Theodora Schöna⁶ i Georga Burkhardta.⁷ Nadamo se da ćemo nešto širim sagledavanjem literarne i izvorne građe, posebno one njemačke provenijencije, dopuniti prethodna istraživanja.

Pitanje porijekla: sestra ili kći bana Stjepana II Kotromanića?

Zbog proturječnih izvornih podataka mađarskog i njemačkog porijekla, na koje se mi u radu oslanjamo, znatno je otežano iznalaženje rješenja koje bi počivalo isključivo na znanstvenoj podlozi. Suvišno je napominjati da je takvo stanje u izvornoj

S aa a chi e in Baden-W embe g I, (ur. Michael Klein), Wiesbaden, 1980, 120. ovom prilikom se zahvaljujemo Dr. Peteru Schifferu koji nas je uputio na posljednje citirano djelo.

³ Heinrich Friedrich Kerler, *Ge chich e de G afen on Helfen ein*, Verlag der Stettin'schen Buchhandlung, Ulm, 1840.

⁴ Mismo se koristili izdanjem: Јован Радонић, "Једна наша заборављена кнегињица у Швабенланду", u: _____, Државна штампарија краљевине Југославије у Београду, Београд, 1938, 111-121. iako je ovaj rad prvotno objavljen u: _____ (_____), бр. 107, CCCXXXVI, св. 2, Београд, 1933.

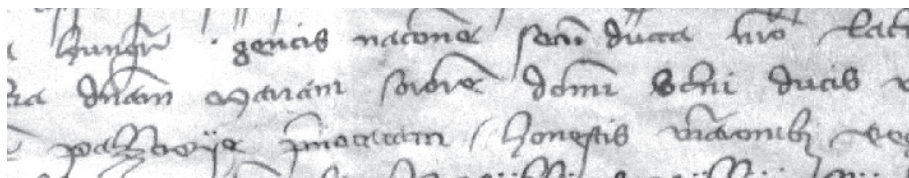
⁵ Vidi: Marko Perojević, "Ban Stjepan II. Kotromanić", u: *Po ie h a kih emalja Bo nei He cego ine*, I, Sarajevo, 1942, 282-283; Juraj Kujundžić, "Tvrtkova krunidba 1377. godine", *Dob i pa i*, god. XXVI, sv. I-II, Sarajevo, 1976, 236-237; Pavao Anđelić, "Doba srednjovjekovne bosanske države", u: *K l na i o ija Bo nei He cego ine od naj a ijih emena do pada o ih emalja pod o man k la*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1984, 471-473, 547-548; Dubravko Lovrenović, *Na kli i po ije i: S e a k na ga ka i S e a k na bo an ka 1387-1463*, Synopsis, Zagreb-Sarajevo, 2006, 450, 557, 675.

⁶ Theodor Schön, "Die Gräfin Maria von Helfenstein, geborene Prinzessin von Bosnien, auf Burg Ueberkingen bei Geislingen", *Pa o albla f die Di e e Ho enb g*, X. Jahrgang, Diözesan=Archiv, LBSW 9, Stuttgart, 1892, 82-87.

⁷ Georg Burkhardt, "Maria von Bosnien", *Ge chich liche Mi eil ngen on Gei lingen nd Umgeb ng*, 12. Heft, Helfenstein = Heft I, Geislingen, 1949, 33-57.

građi proizvelo različite interpretacije u historiografiji, koja se, međutim, najčešće odnose na Marijino porijeklo. Oko njenog porijekla razilaze se, ne samo mišljenja historičara, nego i izvorna obavještenja.

Prvi dokumentirani podatak o njenom porijeklu, i uopće o njenom spomenu, čini se naizgled jasnim i nespornim jer se u povelji ugarskog kralja Ludovika od 26. aprila 1352. godine ona navodi kao “sestra [sororem] gospodina Stjepana kneza bosanskog”⁸ (Slika 1) Međutim ova informacija je u suprotnosti sa dosadašnjim obavještenjima o genealogiji Kotromanića na osnovu koje je poznato da je Stjepan II imao dva brata: Ninoslava i Vladislava, i jednu sestru Katarinu koja je bila udata za humskog župana Nikolu.⁹ Iako nije isključeno da je imao još braće i sestara koji u izvorima nisu zabilježeni.

Slika 1: Marija se navodi kao sestra Stjepana II Kotromanića, Mađarski Državni Arhiv (MOL DL 4277)

Prihvatanjem postavke da je Marija sestra ovog bosanskog bana povlači za sobom čitav niz problematičnih rješenja. Naime, ako pretpostavimo da je najmlađe dijete svoga oca Stjepana I, za kojeg se obično uzima da je preminuo između 1310. i 1314, onda je u vrijeme udaje za njemačkog grofa ona morala imati oko četrdeset godina, a u vrijeme smrti preko devedeset. Pored toga značilo bi da je djecu iz braka sa grofom Ulrichom X od Helfensteina, a bilo ih je ukupno devet (šest sinova i tri kćeri), rađala najranije do svoje pedesete godine što je, možemo slobodno reći, u domenu

⁸“(…) dominam Mariam sororem domini Stephani ducis Boznensis proximam nostram carissimam domino Helseneerio[!] federe matrimoniali copulatam, ad civitatem Pazzowye prenotatam honestis baronibus regni nostri eidem proxime nostre comitantibus suo nupti sociandam transmississemus (...)” (26.04.1352) Magyar Országos Levéltár [Mađarski državni arhiv] (dalje: MOL), Diplomatikai Levéltár [Diplomatički arhiv] (dalje: DL) 4277; György Fejér, *Code diplomatique Hongariae ecclesiarum ac civitatis*, IX/2, Budae, 1833, 139; Imre Nagy, *Anjo ko i okm*, V, Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis (1347-1352), Budapest, 1887, 577; Eusebius Fermendžin, *Ac a Bo nae po i im m eccle ia ica c m in e i edi o m doc men o m ege i ab anno 925* e ad ann m 1725, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (dalje: JAZU), Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, XXIII, Zagreb, 1892, 31; Na ovom mjestu u potpunosti prihvatamo Thallóczyjeve stavove da iako su se u srednjem vijeku srodnički stepeni apostrofirali, “ali [da] ova netačnost nije nikad tako daleko zadirala, da se soror pisalo, a filia mislilo.” Thallóczy, “Prilozi k objašnjenju izvora”, 18. (= “Bruchstücke aus der Geschichte”, 310).

⁹Vidi, Jakov Lukarević, *Copio o i e o degli annali di Ra a*, Venetia, 1605, 45; Ljubomir Stojanović, *S a i p ki odo lo i i le opi i*, Srpska kraljevska akademija, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, Prvo odeljenje, Spomenici na srpskom jeziku, Knjiga XVI, Sr. Karlovci, 1927, 24, 60, 494, 528.

nemogućeg. Protiv te pretpostavke je i činjenica što niti jedan izvor, pa ni hronike ne spominju njenu, za te prilike ipak neuobičajenu životnu dob. Prije nego je spomenuti izvorni podatak iz povelje kralja Ludovika “pušten u opticaj”, u historiografiji i drugim izvornim podacima nije postojala ni najmanja sumnja u Marijinu, po ovoj postavci, veoma visoku dob. Navodni natpis koji se nalazio na njenom grobu, uopće ne spominje njene godine. To je veoma začuđujuće, s obzirom da bi Marija, ukoliko je premašila 90-tu godinu života, bila ubjedljivo najstarija osoba u cijelom poznatom rodoslovu Helfenštajnovaca.¹⁰

S druge strane, Ulrich je teško mogao imati više od trideset godina u vrijeme vjenčanja sa Marijom, jer se tek 1343. godine prvi put pojavljuje u svojstvu svjedoka.¹¹ Pošto je bilo skoro nemoguće objasniti situaciju prema kojoj bi se relativno mladi njemački grof koji nije imao nasljednika upuštao u brak sa starijom ženom – a da se ne dođe u koliziju sa izvorom koji Mariju proglašava sestrom Stjepana II – historičari su morali razviti nove pristupe. Dva motiva prednjače u odnosu na ostale. Prema prvima, relativno visoki miraz s kojim je ova vojvotkinja otpremljena u Njemačku bio bi zapravo način da se mlađeg grofa privoli na vjenčanje.¹² Druga pretpostavka koja se direktno veže za prethodnu, temelji se na finansijskim razlozima. Naime, Ulrich se ovim brakom trebao da riješi visokih dugova.¹³ Međutim, kako ćemo vidjeti, niti jedna od ovih konstrukcija nije ispravna.

Hroničar Oswald Gabelkover u svojem djelu u kojem istražuje prošlost plemenskog roda Helfensteina eksplicitno tvrdi da je Marija mlađa kći Stjepana II Kotromanića. On kaže kako je “gospođica Elizabeta, vojvode Stjepana od Bosne (...) starija kćerka”, te da je ona imala “sestru Mariju”.¹⁴ (Slika 2) Prema tome, ona bi morala biti rođena nakon 1335. godine, odnosno nakon starije sestre Elizabete, što znači da u vrijeme udaje nije mogla imati više od 16-17 godina.¹⁵ Pošto je Elizabeta rođena iz

¹⁰ Burkhardt, “Maria von Bosnien”, 52.

¹¹ Burkhardt, “Maria von Bosnien”, 37.

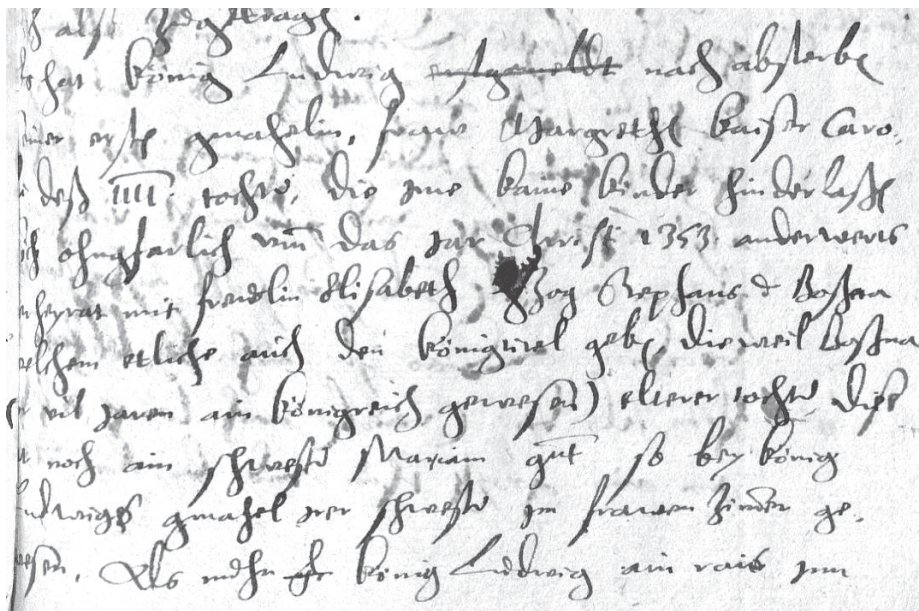
¹² Schön, “Die Gräfin Maria von Helfenstein”, 83.

¹³ Burkhardt, “Maria von Bosnien”, 38.

¹⁴ “(...) frauenlin Elisabeth Herzog Stephans von Bosna (welchem etliche auch dem königtitel gebn die weil Bosna vor vil jaren ain königreich gewesen) elterer tochter dies hatt noch ain Schwester Mariam gut(?) so ban könig Ludwīg gmahel iter Schwester im frauen Zimmer gewesen.” HS J 1 48c, fol. 171v.

¹⁵ Nakon što je 1319. godine imao dogovoren brak za kćerkom Meinharda I. Ortenburškog, nije nam poznat bračni status bana Stjepana II, sve do 1329. kada se oženio bugarskom princezom nepoznatog imena, kćerkom bugarskog cara Mihaila III Šišmana (Lajos Thallóczy, “Istraživanja o postanku bosanske banovine sa naročitim obzirom na povelje kormendskog arkiva”, *GZM*, XVIII, sv. 4, Sarajevo, 1906, 406-407). Ona mu je rodila jednog sina (*Mon men a Rag ina*, V, Libri reformationum, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, JAZU, Zagreb, 1897, 375.), a ne četvrtog, kako veći dio historiografskih radova pogrešno tvrdi, a na šta je već davno ukazao Михаило Динић, “Прилошци за историју средњег века”, *Српски архив*, књ. XIII, св. 1-2, Београд, 1933, 76. Posljednja poznata supruga bosanskog

braka Stjepana II i Elizabete, kćerke kujavskog vojvode Kazimira II Pjasta, značilo bi da je i Marija imala istu majku. Dakako, nije isključena mogućnost da je Marija rođena iz jednog od prethodnih brakova Stjepana II, s obzirom da ne znamo kvalitetu izvorne podloge kojom se hroničar služio.

Slika 2: Marija se spominje kao kći “vojvode Stjepana od Bosne”, Izvod iz hronike Oswalda Gabelkovera (HS J 1 48c, fol. 171v.)

Problematična je i postavka, čiji je pronositelj Moritz Wertner, prema kojoj je Marija kći Stjepanovog brata Vladislava.¹⁶ Prema mišljenju Lajosa Thallóczyja, ta je mogućnost malo vjerovatna jer bi u tom slučaju Marija imala najviše 13-14 godina, budući je brak između Vladislava i Jelene Šubić sklopljen oko 1338/1339. godine.¹⁷ Za razliku od Thallóczyja smatramo da spomenuta dob u ovom slučaju nije sporna, jer je u plemićkim, za razliku od nižih društvenih slojeva, granica bračnog

bana je Elizbeta (Jelisaveta), kćerka kujavskog vojvode Kazimira II Pjasta, s kojom se vjenčao 1335. godine. (*Mon. Rag.*, II, 1882, 360; Up. Anto Babić, “Diplomatska služba u srednjevjekovnoj Bosni”, *Rado i*, Knjiga XIII, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, Knjiga 5, Naučno društvo NRBiH, Sarajevo, 1960, 35). Iz ovog braka rođena je Elizbeta, a nakon nje Marija, naravno, pod uslovom da je gornja tvrdnja Gabelkovera ispravna.

¹⁶ M. Wertner je smatrao, već citirani navod, da je Marija sestra (soror) Stjepana II, iz povelje Ludovika I iz 1352. problematičnim, te je pretpostavljao da se u tom slučaju najvjerovatnije mislilo na blisku rodicu, koju je on pronašao u “kćerci” Stjepanovog brata Vladislava. Moritz Wertner, “Glossen zur bosnischen Genealogie”, *O gan de k.k. he aldi chen Ge ell chaf Adle*, Jahrgang XIX-XX (1889-1890), Jahrbuch XVI-XVII, Wien, 1890, 219. f. 5.

¹⁷ Thallóczy, “Prilozi k objašnjenju izvora”, 23. (= “Bruchstücke aus der Geschichte”, 313.)

sazrijevanja bila mnogo niža, posebno kod ženske djece.¹⁸ Još manje je izgledna pretpostavka prema kojoj je ova bosanska princeza bila kći Stjepanovog drugog brata – Ninoslava.¹⁹ Ocjenu da Marija nije iz loze Kotromanića, također smatramo neispravnom jer je izvorna obavještenja različite provenijencije dovode u usku vezu sa bosanskom vladarskom lozom. Istovremeno ne postoje drugačije naznake.²⁰

Mljetski opat Mavro Orbini u svom djelu je osporio mogućnost da je ban imao druge kćeri osim Elizabete.²¹ Takav navod je još krajem 19. stoljeća negirao Ilarion Ruvarac, utvrdivši da je ban Stjepan II imao jednu drugu kćerku Katarinu, koja se udala za celjskog grofa Hermana I (1332/1334-1385).²² Do tada se pogrešno vjerovalo da je ona bila kći bosanskog vladara Tvrtka I.²³ Ovaj Orbinijev navod stoga moramo odbaciti kao netačan.

Uobičajena praksa među feudalnom gospodom je nadijevanje imena djeci prema bliskim rođacima. Stoga smatramo ispravnim Thallóczyjevo opažanje, da se ne radi o slučajnosti što je Stjepanova kći, ugarska kraljica Elizabeta, svojim kćerkama dala imena po svojim sestrama (Marija i Katarina).²⁴ Marija je s druge strane prihvatila tradicionalna, uobičajena imena iz loze Helfenstein.

Podatak koji je dosadašnjim historičarima koji su se osvrtni na život ove osebuje historijske figure promakao mogao bi definitivno razriješiti pitanje Marijine

¹⁸ Prema kanonskom pravu uzrast od 12-13 godina bio je dovoljan za sklapanje bračne veze (Кристијана Клапиш-Зибер, “Жене и породица”, у: _____, (ур. Жак Ле Гоф), Clío, Београд, 2007, 312), mada je bilo slučajeva da se zaruke obave i između nedorasle djece koja su navršila sedam godina. _____ 2 (Од феудалне Европе до ренесансе), приредили Филип Аријес и Жорж Диби, Clío, Београд, 2001, 120.

¹⁹ Ovu varijantu je bez ikakvog objašnjenja plasirao Wilhelm Karl von Isenburg i njegovi nastavljači Frank Baron Freytag von Loringhoven i Detlev Schwennicke, *E opische S amm afeln. Ne e Folge: S amm afeln Ge chich e de e opischen S aa en*, Schwaben, Bd. 12, Marburg, 1982, Tafel 58.

²⁰ U poglavlju o Kotromanićima, P. Čošković tvrdi da “izvori spominju da je [Marija] bila kći vojvode Pavla”, te stoga odbacuje mogućnost da je Marija pripadala rodu Kotromanića, s obzirom da se među članovima bosanske dinastije nije nalazio nijedan s tim imenom. Pejo Čošković, u: *H a ki biog af ki lek ikon*, s. v. “Kotromanići”. S obzirom na karakter teksta nije jasno kojim se izvorom autor služio, te ovaj navod ne možemo uzeti pobliže u razmatranje.

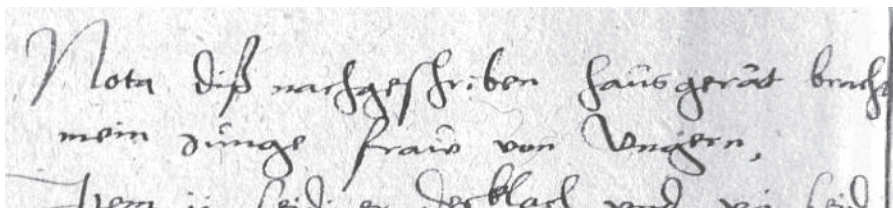
²¹ Мавро Орбин, _____, (Предео З. Шундрица, приредили М. Пантић, Р. Самарџић, Ф. Баришић и С. Ђирковић), Београд, 1968, 39.

²² Više o Katarini vidi kod: Ilarion Ruvarac, “Katarina, kći Tvrtka I. bana (od 1353. —1377.) i od 1377.—1391. kralja bosanskoga”, *GZM*, knj. III/4, Sarajevo, 1892, 205-211. (= “Katharina, die Tochter Tvrtko’s I, 1353-1377 Banus und 1377-1391 Königs von Bosnien”, *Wi en chafliche Mi eil ngen*, II, Wien, 1894, 173-178); Ignacij Voje, “Odnos Celjskih grofova prema političkim prilikama u Bosni i Hercegovini u XV vijeku”, *Rado i a Simpo ij ma S ednjo jeko na Bo na i e op ka k l a*, (ur. Fikret Ibrahimpašić), Muzej grada Zenice, Zenica, 1973, 53-67; Isti, “Katarina Celjska Kotromanićka in njen pečat”, *Celj ki bo nik 1977 1981*, Celje, 1981, 287-292.

²³ U istom radu Ruvarac je dokazao da Stjepan II nije imao kći koja se zvala Draga, Ilarion Ruvarac, “Draga, Danica, Resa”, *GZM*, br. III/3, Sarajevo, 1891, 225-229.

²⁴ Thallóczy, “Prilozi k objašnjenju izvora”, 20. (= “Bruchstücke aus der Geschichte”, 311.)

životne dobi, jer bi ispravno saznanje o njenim godinama moglo potvrditi ili negirati navod iz Ludovikove povelje da je Marija sestra Stjepanova. Taj podatak se nalazi kao dodatak Gabelkoverove hronike i sastavni je dio danas izgubljenog izvornog dokumenta koji je nastao najvjerovatnije neposredno nakon vjenčanja. Autor ove obavijesti je Marijin suprug Ulrich koji nam saopćava da je navedeni miraz donijela “moja mlada žena iz Ugarske” (podvukao N.R.).²⁵ (Slika 3) Iz ovog opisnog prijevoda nam je sasvim jasno da se u Marijinom slučaju radilo o mlađoj, a ne o osobi u zrelijim godinama.²⁶

Slika 3: Marija se navodi kao “mlada žena” (*junge Frau*),
Izvod iz hronike Oswalda Gabelkovera (HS J 1 48c, fol. 345)

Ovdje možemo i dodati da visina miraza od 10.000 ugarskih forinti s kojim je ispraćena s ugarskog dvora, o kojem ćemo kasnije više pisati, nepobitno upućuje na to da se radilo o kćerki bosanskog vladara, a ne nekog bliskog rođaka. Naime, ogromna vrijednost miraza, koja je i za ugarskog kralja predstavljala povećani iznos, govori o ugledu koji je Marija na osnovu svoga oca uživala. Ne zaboravimo da je do sredine 14. stoljeća, odnosno krajem vladavine bana Stjepana II, bosanska država proživljavala ekonomski, kulturni i politički procvat.

Porijeklom svoje bake Marije kitio se Johannes, sin Friedricha od Helfensteina i Agneze od Weinsberga, koji je obnašao funkciju dekana u biskupskoj crkvi u Strasbourgu. Umro je 1455. godine. Na njegovom grobu u istoimenom gradu stoji natpis “Frigida Joannis lapis hic tegit ossa decani, Ex atavis regum Ungarorum sanguine natus etc.”²⁷ Georg Burkhardt smatra da se Johannes nije mogao hvaliti krvnim srodstvom preko Marije, jer je ona sa ugarskom kućom bila povezana samo

²⁵ “Nota diß (...) hausgerät bracht mein junge frau von Ungern.” HS J 1 48c, fol. 345.

²⁶ Iako se poziva na povelju, nije jasno da li se navod “Man hat noch ein Verzeichniß von Geräthschaften, welche ‘min alter Herr, Herr Ulrich von Gerhusen (nach Hiltenburg) gebracht’, worunter sich insbesondere die Stücke welche Ulrichs junger Gemahlin, einer Prinzessin von Bosnien angehörten, durch Kostbarkeit auszeichnen.” odnosi na sadržaj dokumenta ili se radi o slobodnoj autorovoj interpretaciji, Johann Daniel Georg von Memminger, *Bechreibunge der Obe am Blaubeuren, Königlich statistisch-topographisches Bureau, Stuttgart-Tübingen, 1830, 157*, jer isti dokument opisuje i Ottmar F. H. Schönhuth, *Die Bogen, Klöster, Kirchen und Kapellen Württemberg und der Hohelollen Lande heile und unbeschädigt, Sagen und Märchen*, Zweiter Band, Stuttgart, 1860, 137. ali s razlikom što on pod navodnike stavlja i dio koji Mariju opisuje kao mladu ženu.

²⁷ Burkhardt, “Maria von Bosnien”, 56-57.

preko braka Elizabete i Ludovika.²⁸ To naravno ne može biti tačno jer je baka Stjepana II bila Katarina, kći ugarskog kralja Stjepana V i supruge Stefana Dragutina.²⁹

Pripadnost Marije bosanskoj dinastičkoj lozi potvrđuje objavljeni arhivski materijal za prošlost grada Ulma.³⁰ Počevši od 1365. godine, pa do 1399, koliko možemo na osnovu građe pratiti Marijine aktivnosti, ona se potpisivala kao *Ma ia He ogin on Bo nien*.³¹ S obzirom da je dolazila iz kuće koja je u hijerarhijskom smislu bila uglednija od one u koju se udala, često je isticala svoje plemenitije porijeklo. Stoga pored titule *Grofin* (grofica) redovno stavljala i titulu *He ogin* (vojvotkinja). Za osobu koja se kiti titulom vojvotkinja/Herzogin podrazumijeva se da potiče iz vladarske porodice.³²

Iako su Marijina djeca prema nasljednom pravu mogli u kasnije vrijeme biti baštinici bosanske krune,³³ iz dostupnih izvora nisu zabilježeni podaci koji bi mogli potvrditi da su njeni nasljednici imali tu ambiciju, kao što su je imali potomci druge Stjepanove kćerke, Katarine.³⁴

Sagledavanjem opće slike čini nam se da zacrtani pravac koji se bazira na gore spomenutoj povelji, prema kojoj je Marija sestra Stjepana II, stvara mnogo više kontradikcija nego što čini vjerovatnija mogućnost, da je Marija bila kći bosanskog bana iz jednog od njegovih brakova. Razlog zašto se uz Mariju u Ludovikovoj povelji nalazi termin *o o em* ne omogućava da se iznađe argumentirano objašnjenje, ali se

²⁸ Isto, 57.

²⁹ Vidi genealošku tabelu kod: Thallóczy, "Prilozi k objašnjenju izvora", 13. (= "Bruchstücke aus der Geschichte", 305-306.)

³⁰ Sačuvan je i njen pečat, o kojem u ovom radu nećemo dalje govoriti, opširnije vidi kod: Thallóczy, "Prilozi k objašnjenju izvora", 23. (= "Bruchstücke aus der Geschichte", 314.) up. Kujundžić, "Tvrtkova krunidba 1377. godine", 236; Emir O. Filipović, "Lajos Thallóczy i bosanska heraldika", *Rado i*, Knjiga XIV/1 (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija), Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2010, 180.

³¹ Naziv Bosna u njemačkom govornom području imao je različite varijacije. Najčešće se upotrebljavao termin *Bo nien*, koji je i danas oficijelni. Pored njega, u kasnosrednjovjekovnim izvorima uglavnom srećemo *Bo en*, *Bo en*, *Wo en* i dr. Interesantna činjenica koja se veže za *H onik g ofo a od Helfen eina* jest da hroničar Gabelkover, prilikom navođenja Marijine domovine, konstantno navodi oblik *Bo na*. To objašnjavamo jakom tradicijom o bosanskoj vojvotkinji koja je preživjela kod njenih nasljednika, gdje se usadio izvorni termin *Bo na* koji je bio neodvojiv od Marijinog imena, kako uostalom pokazuje izvorni materijal.

³² Vidi, Сима Ђирковић, "Херцег", u: _____, Knowledge, Београд, 1999, 774-776.

³³ Takvu mogućnost je ispravno postavio Gerhard Raff, *Hie g Wi embe g alle ege: da Ha W embe g on G af Ul ich dem S ife bi He og L d ig*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1988, 175.

³⁴ O pokušaju okrunjenja bosanskom krunom Fridrika II Celjskog, prauka Stjepana II vidi, Pejo Čošković, "Fridrik II. Celjski kao pretendent na bosansko prijestolje", *P ilo i In i a ai o ij Sa aje*, br. 35, Sarajevo, 2006, 11-29.

sigurnošću može reći da se Marija u vrijeme udaje nalazila u krajnjem slučaju u svojim dvadesetim godinama, a ne na pragu pete decenije kako se do sada vjerovalo. Prema tome nije moguće da je ona bila sestra bosanskog bana Stjepana II Kotromanića.

Vjenčanje: brak između nejednakih

Naglašena otvorenost Bosne prema prostoru Istočno-centralne Evrope uspostavljena je u vrijeme snažne vladarske ličnosti bana Stjepana II. To se posebno očituje u njegovoj bračnoj politici. Na isti način kao što je uspostavljao bračne kontakte sa nekoliko evropskih dvorova, tako je i svoje kćerke udavao po istom obrascu. Ovaj vid bračne strategije vladajuće bosanske loze podudara se sa istovjetnim stremljenjima dinasta na drugim evropskim dvorovima. Razlog zbog kojeg je bosanski ban svoje kćerke držao na ugarskom dvoru možemo potražiti u činjenici što je ovaj dvor bio jedno od velikih žarišta evropske kulture i najbolja posrednička destinacija za brak njegovih kćerki sa predstavnicima uglednijih dinastija.

Bračni savez među feudalnom gospodom prije svega značio je mir i pomirenje, osobito nakon otvorenog sukoba ili rata. Pomjeranja na porodičnoj šahovskoj tabli su vršena i u svrhu obnavljanja prijateljskih veza između dvije plemićke loze. Međutim u slučaju braka bosanske vojvotkinje i njemačkog grofa, ta vrsta veze nije postojala. Očito su prevladavali drugi motivi o svrsi ovog braka. No, krenimo redom.

Oskudnost izvorne građe dovela je do različitih interpretacija o vremenu i mjestu odvijanja svadbene svečanosti, ali i o inicijatoru braka između njemačkog grofa i bosanske princeze. Solidno obaviješteni hroničar Gabelkover je zbog toga što nije raspolagao preciznijim izvorima morao pribjeći slobodnijem tumačenju ovog događaja.³⁵ Gabelkover je bez imalo dvojbe smatrao Elizabetu, suprugu ugarskog kralja Ludovika, starijom sestrom Marije. Pošto mu je bila poznata godina vjenčanja ugarskog kralja i Elizabete, kćerke Stjepana II Kotromanića, ovaj hroničar je bio mišljenja da se svadba Ulricha i Marije morala desiti nakon toga događaja. Iz toga proizlazi da je Gabelkover vjerovao da je Marija došla zajedno sa Elizabetom na ugarski dvor. Prema njemu, to se nije moglo desiti mnogo prije Elizabetinog vjenčanja.³⁶

³⁵ "So sai könig Ludwig nach absterben seiner erste gmahlin, frau Margarethe kaiser Carolli des 3ten tochter, die ime kaine kinder hinterlassen, sich ohngfarlich umm das jar christi 1353. (...) zum hayrat mit frauenlin Elisabeth Herzog Stephans von Bosna (welchem etliche auch dem königtitel gebn die weil Bosna vor vil jaren ain königreich gewesen) elterer tochter dies hatt noch ain schwester Mariam..." HS J 1 48c, fol. 171v

³⁶ "Mariam (...) so bay könig Ludwig gmahel iter schwester im frauen Zimmer gewesen. Als machn könig Ludwig ain raif im Böhmen für genommen Kaiser Carolis sein vorigem Schwager zu besuchen und villeicht allerdan geschafft si baiden königraich und land betreffend aufzumachen(?) jar it auch sain gmahlin und diß froenlin Mariam mit sich genommen. Ob sie nuhn am hinweg raifsen Inn Kaiser Caroli gmahlin (...) frauen Zimmer geblißn oder noch vor könig Ludwigs verraisen Graf Ulrich von Helfenstein versprochen sey worden, dessen hat man kain gewißheit. Diß aber ist auß irem epitaphio gwiß das sie mit könig Ludwig 3rem schwester mann uff Ungarn herauf gebracht ist worden." HS J 1 48c, fol. 171v-172.

Međutim u historiografiji se uzima da je Elizabeta i prije svog vjenčanja već živjela na dvoru ugarskog kralja, zajedno sa drugim princezama.³⁷ Prema toj postavci, opravdano je vjerovati da je sa njom na dvoru boravila i njena mlađa sestra Marija. Već navedeni izvorni podatak od 26. aprila 1352. godine nam potvrđuje tu kombinaciju, barem u slučaju Marije.³⁸ Navedenog datuma, kako stoji u povelji, Marija je u pratnji baruna ugarskog kraljevstva poslana u Passau.³⁹ U tom gradu je Ulrich mogao preuzeti mladu i nakon toga izvršiti bračnu svečanost. Kada se drugi puta spominje u povelji kralja Ludovika od 25. marta 1353. godine, ona je već udata žena.⁴⁰

Iz gore svega iznesenog ostaje nejasnoća kada je došlo do zaruka između budućih supružnika. Suvremene hronike prave jasnu razliku između ova dva pojma. Izvorna obavještenja pokazuju da vremenski razmak između zaruka i svadbe na prostoru zapadne i centralne Evrope bio različit i da je ovisio od raznih okolnosti, među kojima su prednjačili politički razlozi i geografska udaljenost.⁴¹

³⁷ Takvu mogućnost u romansiranoj verziji potvrđuje Mavro Orbini: “Када је Лудовикова мајка чула да бан Стјепан има једну кћер од 15 година по имену Јелисавета, врло лепу и паметну девојчицу, замолила је бана да јој је пошаље, обећавајући му да ће је држати код себе као своју кћер. Пошто Стјепан није на то хтео пристати, краљица је кренула из Угарске с великом пратњом и дошла на реку Саву у Усори. Ту је позвала бана Стјепана и ступила с њим у преговоре. У почетку Стјепан је још увек нерадо пристајао на краљичино тражење. Она је, међутим, и даље била упорна, обећавајући и заклињући се да ће је врло отмено удати, како иначе и доликује једној девојци као што је она, као и да ће и он том удајом бити презадовољан. На крају, свладан овим њеним обећањима и заклетвама, бан јој је дао кћер. Краљица ју је повела са собом у Угарску и држала код себе три године. Како се она у то време много пролепшала, а и како се у свим својим поступцима паметно владала, краљица мајка почела је настојати код свога сина Лудовика, коме је била умрла прва жена, Маргарита, кћи пољског краља Казимира, да је узме за жену.” Орбин, *Историја краљевства Словена*, 147. Prema ovoj detaljnoj historiji udaje Elizabete, značilo bi, pod uslovom da zanemarimo Orbinijevu hronološku grešku prema kojoj je smrt bana, a prema tome i njena udaja bila 1357, da se Elizabeta na ugarskom dvoru našla krajem 1350. godine. Svakako ako u obzir uzmemo i pripovijedanje mljetskog opata o ratu srpskog kralja Stefana Dušana i bosanskog bana Stjepana II Kotromanića 1350. godine kada se tokom osvajanja “утврђења Бобовца (...) склонила Јелисавета, јединица кћи бана Стјепана, која је тада била девојчица...” Орбин, *Историја краљевства Словена*, 39; Ур. Сима Ђирковић, *Мавро Орбин, Краљевство Словена*, Београд, 1968, 307, 344.

³⁸ DL 4277; Fejér, *Code diploma ic IX/2*, 139; Nagy, *Anjo ko i okm...*, V, 577; Fermeđžin, *Ac a Bo nae*, 31.

³⁹ “ad civitatem Pazzowye prenotatam honestis baronibus regni nostri eidem proxime nostre comitantibus suo nuptui sociandam transmissemus” (26.04.1352) DL 4277; Fejér, *Code diploma ic IX/2*, 139; Nagy, *Anjo ko i okm...*, V, 577; Fermeđžin, *Ac a Bo nae*, 31.

⁴⁰ “... et domina Maria, domino de Helpstayr (!) tradita extitissent, illie una cum domina consorte sua et tota sua familia honorifice proficiscendo. (25.03.1353) DL 4340; Fejér, *Code diploma ic IX/2*, 218; Ármin Friss, *Mag, a - id okle l...*, I, Monumenta Hungariae Judaica (1092-1539), Budapestini, 1903, 70.

Dosadašnja historiografska nastojanja imala su različite predodžbe o mogućem inicijatoru, odnosno posredniku ovog braka. S obzirom na veliku udaljenost između Bosne i Švapske, opravdano se postavlja pitanje posrednika braka. Čak i veza između Ugarske i postojbine grofova od Helfensteina koja je sasvim sigurno bila postojanija od bosanske pretpostavke, ne omogućava da se dođe do rješenja koje bi ponudilo zadovoljavajući odgovor. Međutim, kada pogledamo šire okruženje iz koje na površinu isplivavaju dvije markantne ličnosti, ugarski kralj Ludovik I i rimsko-njemački kralj Karlo IV Luksemburški (od 1355. car Svetog rimskog carstva), dolazimo do sigurnije postavke. Naime, Karlo IV je bio dovoljno ubjedljiva spona između ugarskog kralja i njemačkog grofa.⁴² Sa Ludovikom ga je vezivao brak sa njegovom kćerkom, a sa Ulrichom vazalne obaveze švapskog grofa. Intenzivniji kontakti sa Karlom IV koji su prerastali i formu savezništva neposredno prije vjenčanja Ulricha nalaze potvrdu u izvorima.⁴³ Stoga se može iznijeti pretpostavka da Karlo nagrađuje svog vjernog plemića posredničkom ulogom preko koje je bio omogućen brak sa ženom iz ugledne kuće. Pozivajući se na njemu dostupnu dokumentaciju, Gabelkover primjećuje kako je Ulrich “zasigurno” uživao “ugled i bio veoma omiljen” kod cara Karla.⁴⁴

Uobičajena praksa viteškog staleža i gradske aristokratije, osobito tokom 14. i 15. stoljeća, bila je obilježena činjenicom sklapanja braka žena iz višeg društvenog sloja sa mužem iz nižeg staleža. Promatranjem iz Ulrichove perspektive jasnije uočavamo motive koji su nagnali ovog njemačkog plemića za brak sa bosankom Marijom. Težnjom da sebi i svom rodu prigrabi viši staleški ugled, Ulrich je brak nastojao iskoristiti za vertikalno pomjeranje na društvenoj ljestvici. To je često viđeno, uporno nastojanje da se dobrom ženidbom niže plemstvo “napoji krvlju” višeg, kako bi sebi i svojoj lozi uzdiglo društveni rang.⁴⁵ Toj zacrtanoj težnji savršeno je odgovarala kći tada veoma poznatog bosanskog vladara. Marija pripada onoj kategoriji žena srednjeg vijeka za koje Georges DUBY kaže da postoje one preko kojih se stiže ugled, a ne nasljeđuje zamak.⁴⁶

U razvijenom srednjem vijeku, među plemićkim staležom, vladao je običaj da se muškarac ženi tek kada se približi tridesetoj godini sa ženom koja je, u većem broju slučajeva, bila mlađa od deset godina. Ovakvo shvaćanje bračnog modela zasnivalo se na mišljenju da će muškarac na taj način raspolagati većim autoritetom i da će

⁴² S jedne strane prva supruga Ludovika bila je Margareta, prvorođena kći Karla, koja je nakon četverogodišnjeg braka umrla 1349. godine, a s druge strane Karlo je 1353. godine oženio Anu od Schweidnitza, Stälin, *Be ch eib ng de Obe am*, 151

⁴³ *U lmi che U k ndenb ch*, II/1, Die Reichsstadt, Von 1315 bis 1356, Heinrich Kerler, Verlags-Conto, Ulm, 1898, 326-327, 328-329.

⁴⁴ HSJ 1 48c, fol. 173-173v

⁴⁵ 2, 114-115.

⁴⁶ 2, 115.

imati ljepšu djecu.⁴⁷ Ovom konceptu braka u potpunosti odgovara zavjetna veza Marije i Ulricha, koji ispunjavaju tadašnje važeće društvene norme bračnog čina.

Igra darova – bogatstvo miraza

Kako prelazak žene iz jedne porodice u drugu ne podrazumijeva samo njeno fizičko premještanje nego i prebacivanje bogatstva koje joj pripada, posebna pažnja u historiografiji je poklonjena Marijinom mirazu. Visina miraza je tokom historije, vremenom dobivala sve više na značaju.⁴⁸ Prvotna smisao da se ženi u slučaju smrti njenog muža obezbijedi adekvatno ekonomsko pokriće, sve više je gubila na značaju, dok su u prvi plan izbijale težnje da se u ovoj igri darova zadovolje međuporodični odnosi. Pošto u ovom slučaju, prije svega zbog velike geografske udaljenosti, porodične veze nisu imale primarnu važnost, a zemljišni posjedi gubili svaki značaj, prednost ovog bračnog zavjeta je bio sadržan u uglednijem porijeklu Marije i njenom mirazu.

Hroničar Oswald Gabelkover, koji se služio tada još postojećim izvornim materijalom, uz opširni popis svih stvari koje je Marija imala uz sebe kada je stigla u svoju novu postojbinu, posebno je bio impresioniran sumom od 10.000 ugarskih forinti koji su bili dio miraza.⁴⁹ Ovaj hroničar nije propustio napomenuti kako bi taj iznos u njegovo vrijeme premašivao brojku od 100.000 forinti.⁵⁰ Pored ove sume naveden je i popis stvari među kojima se nalaze predmeti za svakodnevnu upotrebu, ali i razne dragocjenosti. **(Prilog 1.)**

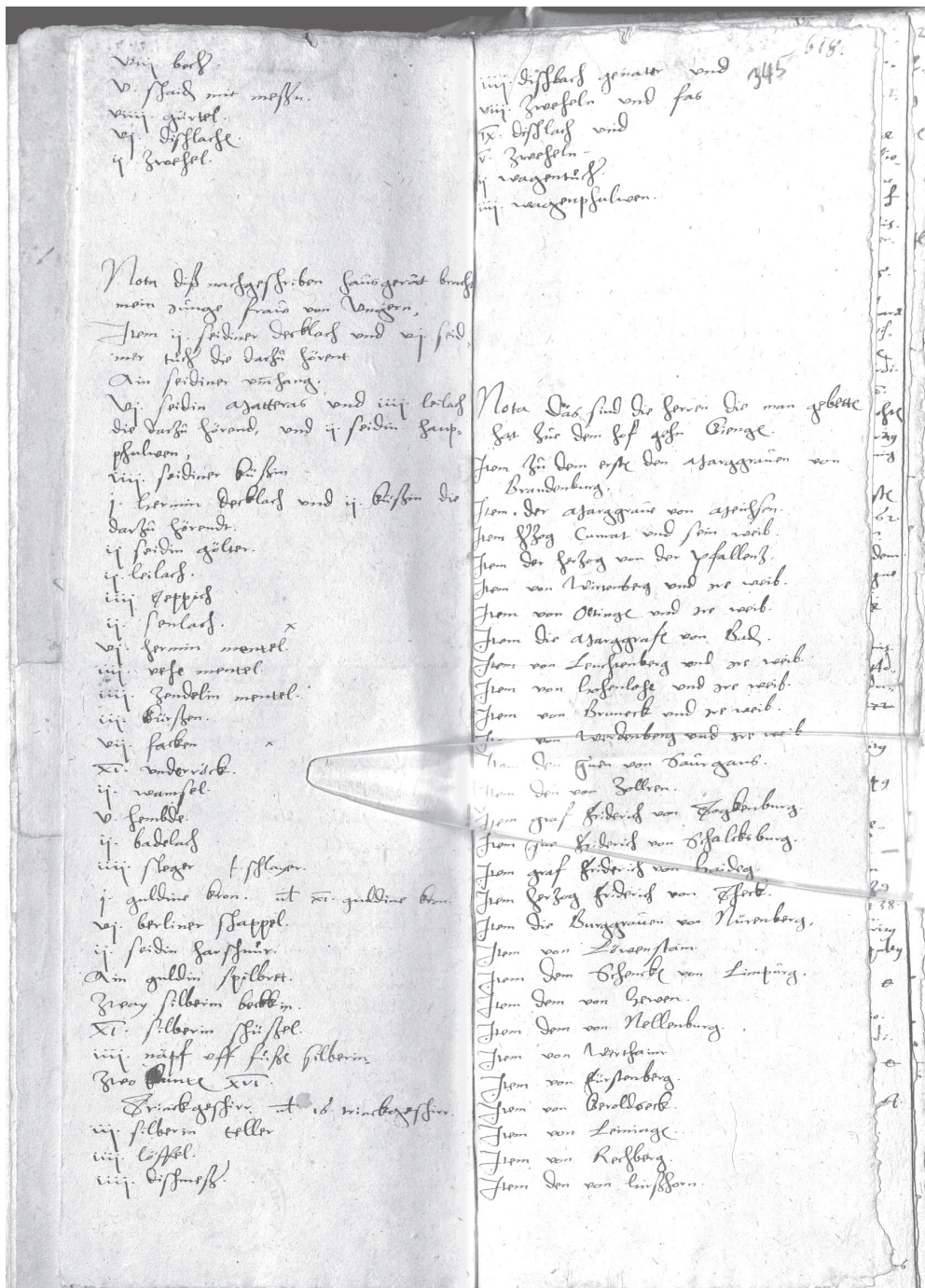
Kako je značaj miraza tokom 14. stoljeća rastao, tako se on i novčano smanjivao. Stoga novčano davanje ugarskog kralja u ovom visokom iznosu zavređuje osobitu pažnju, posebno kada se uzme u obzir da udaja, trgovački rečeno, mnogo košta. Veliki iznos koji je Ludovik bio spreman izdvojiti kako bi na zadovoljavajući način udao kćer svoga budućeg punca, ne treba olako prihvatiti za činjenicu. Ona mnogo više govori o tada važećim političkim odnosima na relaciji između bosanskog bana i ugarskog kralja, u koje na ovom mjestu nećemo dublje zalaziti.

⁴⁷ Клапиш-Зибер, “Жене и породица”, 313.

⁴⁸ *Women in Medieval Society*, (ed. Susan Moscher Stuard), University of Pennsylvania, Philadelphia, 1993, 4; *Women and Power in the Middle Ages*, (ed. Mary Erler, Maryanne Kowaleski), University of Georgia Press, Athens, 1988, 130.

⁴⁹ Od 12. stoljeća značajno se povećao iznos miraza i on je postepeno počeo da dobiva na značaju prilikom sklapanja braka. Već u 14. i 15. stoljeću on je predstavljao “najvažnije davanje” i bio temelj imovinskog odnosa između supružnika. Ova praksa posebno snažno se osjeća na prostoru gdje se izrazitije sprovode odredbe rimskog prava, Клапиш-Зибер, “Жене и породица”, 305-306.

⁵⁰ “Nun hat sie ain stattlich Zugelt gehabt, nämlich 10 000 £ Ungarisch, zur selbigen Zeit wohl so vil oder villeicht mehr gewest, als jez 100 000 sein möchte” HS J 1 48c, fol. 195; Thallóczy je svojevremeno, oslanjajući Cibrariovom mjerilu, izračunao 24-struku vrijednost Thallóczy, “Prilozi k objašnjenju izvora”, 24. (= “Bruchstücke aus der Geschichte”, 314.)

Prilog 1: Miraz Marije,

Izvod iz hronike Oswalda Gabelkovera (HS J 1 48c, fol. 345)

Pošto se u ovom slučaju radi o jedinstvenom podatku o ličnim stvarima jedne žene iz vladajuće dinastije, neki historičari su se njime služili kako bi dopunili kulturne i trgovinske veze Bosne sa zapadnoevropskim ekonomskim centrima sredinom 14. stoljeća.⁵¹ Iako ne sporimo takvu mogućnost, smatramo da se na osnovu Marijinog miraza te veze teško mogu dokazati, upravo iz činjenice što je ona otpraćena sa budimskog, a ne bosanskog dvora.⁵² Stoga bi porijeklo navedenih predmeta, zajedno sa novčanim prilogom, trebalo tražiti prije u Ugarskoj, a ne u Bosni, iako ne odbijamo mogućnost da se u listi nalaze i pojedine stvari koje je Marija ponijela sa sobom iz Bosne.

Društveni i politički život u grofoviji

Kako je ovim brakom Marija u hijerarhijskom smislu deklasirana, smatramo da je s druge strane ona uživala određene beneficije, odnosno neuobičajene slobode za ženu toga doba. Krajem srednjeg vijeka trend je išao ka razvlašćivanju žene jer su one mirazom istisnute s očevine (u korist braće) koja im po teoriji pripada. Ona vremenom gubi pravo da potpuno raspoláže svojim imanjem kojeg je donijela sa sobom u bračnu zajednicu, kojeg čak i kao udovica ne može zavještavati po svojoj volji. Međutim, u slučaju Marije zatičemo znatno drugačije okolnosti. Na prostoru helfenštajnske grofovije ona se ističe u mnogo autonomnijoj ulozi nego je to slučaj kod drugih žena sličnog društvenog staleža. Razloge za ovakav njen položaj vidimo u hijerarhijskoj prednosti u odnosu na muža i njenoj ličnoj sposobnosti da iz takvog položaja stekne za sebe veoma komforan položaj.⁵³

Kako se iz izvornih podataka vidi, Marija je nedugo nakon vjenčanja počela da pokazuje aktivnu inicijativu u političkom i društvenom životu grofovije. Već 1356. godine mlada helfenštajnska grofica je utjecala na svog supruga da uđe u proceduru podjele grofovije, jer je do tada njome zajednički upravljao sa svojim mlađim rođakom Ulrichom (u historiografiji poznatim pod imenom *Ulrich Mlađi*).⁵⁴ Spomenute godine izvršena je podjela posjeda na dva jednaka dijela, s tim što su Marijinom suprugu pripala značajnija mjesta kao što su Helfenstein, Wiesensteig i Geislingen.⁵⁵ (Slika 4)

⁵¹ Anđelić, "Doba srednjovjekovne bosanske države", 471-473, 547-548; Lovrenović, *Na kliju po ije*, 450, 557, 675.

⁵² Gabelkover kaže "gwiß daß sie (...) uß Ungarn herauf gebracht ist worden." HS J 1 48c, fol. 172.

⁵³ Slične primjere nalazimo u Francuskoj i Engleskoj, vidi Linda E. Mitchell, *Family life in the Middle Ages*, Greenwood Press, Westport, Connecticut • London, 2007, 139.

⁵⁴ Vidi, Kerler, *Gechicht der Grafen von Helfen ein*, 55-56.

⁵⁵ Pored navedenih mjesta Ulrichu Starijem su pripale i naseobine: Hiltenburg, Spitzenberg, Westerheim, Hofstett-Emerbuch, Rogensteig, Altenstadt, Deggingen, Türkheim, Sontbergen, Stubersheim, Schalkstetten i dr., dok je njegov imenjak dobio jugoistočni dio grofovije sa spomenutim mjestima: Giengen, Heidenheim i Blaubeuren i dr. *Ulrich von Ulmenstein*, II/1, 439-440; Up. Heinrich Friedrich Kerler, *Gechicht der Grafen von Helfen ein*, Verlag der Stettin'schen Buchhandlung, Ulm, 1840, 11.

Slika 4: Opsada tvrđave Helfenstein 1552. godine (pogled sa zapadne strane), suvremeni crtež

Ovom posljednjem gradu Ulrich je 1367. godine uveo jednu vrstu statuta pomoću kojeg je definiran zakonodavni sistem.⁵⁶ Kao odani pristalica cara Karla IV, za kojeg je učestvovao u većem broju ratova, uspio je svoj posjed i proširiti.⁵⁷ O dobrim odnosima sa carem svjedoči i veliki broj povelja u kojima je Ulrich navođen u popisu svjedoka.⁵⁸

Marija i njen suprug su se isticali raznim donacijama koje su se odnosile na gradnju i održavanje vjerskih objekata, kao i izdašnim poklonima koje su uručivali “za spas duše”. Među objekte posebne namjene izdvaja se hospicij, kojeg su 1364. godine podigli u Wiesensteigu.⁵⁹ U Deggingenu i Reichenbachu su 14. oktobra 1361. zajedno donirali 9 Jaucharten (mjera za zemljišni posjed u južnoj Njemačkoj) obradivog zemljišta.⁶⁰ Pored spomenutih donacija u kojima je učestvovala Marija, Ulrich je između 1350. i 1370. u mnogim dokumentima navođen kao donator. Ove donacije su bile finansijski veoma iscrpljujuće, ali su se carevom naklonošću lako mogle kompenzirati. Međutim, nakon smrti Ulricha, posjed se počeo poput kule od karata rušiti. Unatoč ogromnim finansijskim restrikcijama u kojima se Marija našla, ona je ipak pronalazila način da crkvenim ustanovama udjeli značajnija sredstva.⁶¹

⁵⁶ Kerler, *U kunden Gechich e*, 14-19; Stälin, *Be ch eib ng de Obe am Gei lingen*, 151.

⁵⁷ Burkhardt, “Maria von Bosnien”, 45.

⁵⁸ Burkhardt, “Maria von Bosnien”, 45.

⁵⁹ Burkhardt, “Maria von Bosnien”, 46. Ova građevina još uvijek stoji u ovom gradiću, a na njoj se nalazi i natpis u čast njenim donatorima.

⁶⁰ “Sr übergabe auch noch daß jarß [1361] donnerstag vor S. Gall tag mit beteilligung seiner gmahelin fr Maria geborener Herzogin zu Bosña dem hailigen zu Detbingen(!) fünf jauchar acfern und 4. jauchar acfernß zu Reichenbach gelegen (...) samt dem flainen Zehnten zu Hausen an der Filß”. HSJ I 48c, fol. 173v. Up., Schön, “Die Gräfin Maria von Helfenstein”, 83; Burkhardt, “Maria von Bosnien”, 45.

⁶¹ Pred kraj života, 1400. godine Marija je župnoj crkvi sv. Marije u Geislingenu uručila značajnu donaciju za altar i novac za kapelana crkve, Stälin, *Be ch eib ng de Obe am Gei lingen*, 127. Vidi i Diakonus. Klemm, “Die Stadtkirche in Geislingen”, *W embe gi che Vie el jah befe f Lande ge chich e*, Jahrgang I, Stuttgart, 1878, 114.

S obzirom na položaj i ugled koji je uživao kod rimsko-njemačkog cara, Marijin suprug je bio primoran da često putuje. Frekventna destinacija bio je dvor u Pragu. Prema dostupnim podacima izvjesno je da se Marija nerijetko nalazila u pratnji muža prilikom ovih i sličnih putovanja.⁶²

Finansijska nestabilnost imala je kao rezultat činjenicu da su se od šest sinova, njih trojica posvetila duhovnoj službi, a od preostale trojice samo se jedan oženio. Smatramo ovu pojavu direktnom mjerom njihove majke koja je nastojala, nakon muževe smrti, izbjeći dodatno rasparčavanje posjeda.

Rođenje “dobrih i zdravih” nasljednika predstavljao je veliki izazov u vremenu kojem smrt nanosi teške i česte udarce. Iz braka Ulricha i Marije rodilo se šest sinova: Friedrich (r. 1357), Ludwig, Wilhelm, Konrad, Ulrich i Hans, i tri kćerke: Agnes, Beatrix i Maria.⁶³ Nakon smrti Ulricha 1372. godine njegov sin Konrad (u. 1402.) je preuzeo upravu nad grofovijom.⁶⁴ Njemu se kasnije pridružio i Friedrich kada je postao punoljetan. (Slika 5)

Slika 5: Sjednica vijeća koju sazvaio grof Eberhards od Württemberga, 16. stoljeće, Kopija izgubljene slike (Tafelgemälde) iz sredine 15. st., Grof Friedrich von Helfenstein se nalazi s lijeve strane crkvenog lica u crnoj odjeći
(© Landesarchiv Baden-Württemberg, WLM Inv. Nr. 2735)

⁶² Burkhardt, “Maria von Bosnien”, 46.

⁶³ HS J 1 48c, fol. 178v; Schön smatra izvjesnog Johanna mogućim “najstarijim” sinom ovog para, Schön, “Die Gräfin Maria von Helfenstein”, 83.

⁶⁴ Kerler, *Ge chich e de G afen on Helfen ein*, 63; Detaljniji opis događaja koji su doveli do Ulrichove smrti donosi, Carl Reichard, *Ge chich e de K iege nd de B ge be affn ng Ulm on ☒ e en bi a fdie je igen Zei en*, Druck un Verlag von I. D. Wagner, Ulm, 1832, 25-26. s razlikom što on kao datum njegove smrti navodi 1. maj 1373. godine.

Na Ludwiga se nije moglo računati jer se on već ranije opredijelio za duhovnu službu, a 1382. godine postao je kao veoma mladi zaređenik kaločki nadbiskup, što bi se moglo objasniti Marijinom vezom sa ugarskim dvorom. Prema podacima do kojih je došao Lajos Thallóczy izvjesno je da je Ludwig bio i najstariji od Marijinih i Ulrichovih sinova.⁶⁵ Kao veoma mlad stigao je na ugarski dvor gdje je, uz kraljevu pomoć izgradio uspješnu karijeru. Prije nego je postao nadbiskup Kalocze, ugarski kralj Ludovik je sa svojom ženom, kraljicom Elizabetom – Ludwigovom tetkom – pokušao preporučiti svoga imenjaka papi Urbanu, frijulskim gradovima i gradu Udineseu za patrijarha u Akvileji.⁶⁶ Do svoje smrti 1393. godine, Ludwig se redovno nalazio u svojstvu svjedoka na poveljama ugarskog kralja.⁶⁷

Nakon smrti Ulricha 1372. nastaje prijelomno razdoblje kuće Helfenstein. Od ranije akumulirani dugovi postali su pretežak teret njegovim nasljednicima. Vjerovatno nije slučajnost što su iste godine, njegova dvojica sinova Friedrich i Konrad, zbog duga od 37.000 ugarskih forinti morali veći dio svog posjeda založiti gradskoj općini susjednog Ulma. Unutar ovog zemljišta se nalazio i posjed koji je Marija trebala da dobije u nasljedstvo.⁶⁸ Pošto i nakon četrnaest godina nisu uspjeli isplatiti zalog, bili su prinuđeni da 1396. godine polovinu imanja ustupe gradu Ulmu, kako bi sačuvali barem dio svoga nekada velikog posjeda.⁶⁹ Mada iz dokumentarne građe ne vidimo koju je ulogu imala Marija tokom ovih događaja, iz regesti koje je svojevremeno objavio Lajos Thallóczy, izvjesno je da njena uloga nije bila zanemariva.⁷⁰

Stoga nije slučajno što je u okolini Ulma preživjelo predanje koje su, zabilježili hroničari Felix Fabri (1438/1439-1502) i Martin Crusius (1526-1607). Prema njihovoj interpretaciji, Marija je nakon podjele posjeda 1396. godine nazvala stanovnike Ulma svojim sinovima, jer su oni, preuzevši posjede koji su joj pripadali, postali njeni nasljednici.⁷¹

⁶⁵ Prema Gabelkoveru, Marijin i Ulrichov sin Ludwig je dobio ime po ugarskom kralju. S obzirom na dalju karijeru Ludwiga nije bezrazložno i prihvatiti ovu, prema svemu sudeći, pretpostavku helfenštajnskog hroničara.

⁶⁶ Thallóczy, "Prilozi k objašnjenju izvora", 27. (= "Bruchstücke aus der Geschichte", 317.)

⁶⁷ On se navodio kao Lodouico Colocensi, a jendom i kao Lajos Elefanty, vidi: DL 52571 (12.12.1387.); DL 30301 (28.03.1388.); Tadija Smičiklas, *Code diploma ic egni C oa iae, Dalma iae e Sla oniae*, vol. XVI, JAZU, Zagreb, 1976, 354, 356, 365, 436, 468, 473, 474.

⁶⁸ Burkhardt, "Maria von Bosnien", 48.

⁶⁹ Povelja objavljena kod Kerler, *U k nden Ge chich e*, 23-33.

⁷⁰ Thallóczy, "Prilozi k objašnjenju izvora", 25-26. (= "Bruchstücke aus der Geschichte", 315-316.).

⁷¹ "Venditione porro Helffenstainia facta: comitissa Helffenstainensis (...) Ulmensens appellare solebat filios suos. Quare? Quia ipsi (inquit illa) nostri haredes erunt." Martin Crusius, *Annale S e ici*, Francoforti, 1596, 322. Vidi i prijevod ovog djela na njemački jezik koji je izdao Johann Jacob Moser, *Sch ŷbi che Ch onick*, Zweyter Band, Frankfurt, 1733, 12. Izvorni rad Felixa Fabrija, pod naslovom *De c ip io S e iae* objavljen je kao *Hi o ia S e o m* u knjizi koju potpisuje Melchior Goldast, *S e ica m e m c ip o e ali o e e e, pa im p im m edi i*, Francoforti, 1605, 254-255;

Smrt

Posljednje godine života Marija je provela u dvorcu Böhringenu iznad Überkingena. Ovaj posjed ona je dobila na korištenje prema svom pravnom statusu udovice, koji joj prema bračnom ugovoru pripada. Za razliku od njenog rođenja i porijekla, datum njene smrti je poznat, to je 27. april 1403. godine.⁷² Marija je, pod uslovom da je rođena iz jednog od brakova Stjepana II, u trenutku smrti imala između 55 i 70 godina. Pokopana je najvjerojatnije u crkvi u Überkingenu. Na njenom grobu nalazio se veći nadgrobní spomenik na kojem je postojao natpis, ali koji se, bilo fizičkim ili vremenskim oštećenjem, još sredinom 16. stoljeća nije mogao nazrijeti.⁷³ Historičar Kerler je sredinom 19. stoljeća u svojoj knjizi koja obrađuje historiju grofova od Helfensteina objavio ovaj natpis, ali nažalost nije naveo šta je koristio kao izvor. Za razliku od Lajosa Thallóczyja, priklanjamo se uvjerljivijem mišljenju Georga Burkhardta da se u ovom slučaju ne radi o grobnom natpisu. U prilog toj tezi ide i činjenica što je sam tekst predug za namjenu nadgrobnog natpisa. Ali i opširno navođenje dobročinstava učinjenih crkvi i njenim institucijama, odudara od uobičajene forme tekstualnog prikaza na grobu.⁷⁴

Historijski dokumentiran je Marijin testament kojeg je objavilo više autora.⁷⁵ (**Prilog 2.**). Na osnovu njega se mogu prepoznati pojedinačne stvari koje su bile dio njenog miraza, koje se nakon njene smrti ostavljaju drugim ličnostima. Ove ličnosti čine osobe od povjerenja i pripadaju njenom užem krugu.

Tradicija i reputacija

Posebna vrsta obavještenja o bosanskoj princezi Mariji je tradicija koja je u okolini Geislingena živa i nakon više od šest stoljeća. Stoga je Theodor Schön krajem 19. stoljeća mogao zabilježiti i predanje o bosanskoj vojvotkinji koje glasi: "Sie hat uns

---

Sličan navod se nalazi i kod Christofa Besoldo, *Di c poli ic de inc emen i impe io m eo m⁴ e ampli dine p oc and* Argentorati, 1623, 46.

⁷² Prema T. Schönu (Schön, "Die Gräfin Maria von Helfenstein", 86) i G. Burkhardt (Burkhardt, "Maria von Bosnien", 50) datum smrti je 27. april, a ne kao što je mislio O. Gabelkover 28. mart, kojega slijedi i L. Thallóczy, "Prilozi k objašnjenju izvora", 29. (= Bruchstücke aus der Geschichte", 318.)

⁷³ Gabelkover o tome kaže slijedeće: "(...) ist [Marija op. N.R.] zu Ueberlingen begraben. Gleichwol jeziger Zeit weder Stein noch Tafeln oder ainiche Anzaigung Begrebnus inn derselbigen Kirchen mehr vorhanden sind", prema Schön, "Die Gräfin Maria von Helfenstein", 86.

⁷⁴ G. Burkhardt spori da se ovaj tekst nalazio na njenom grobu, ali zapravo ne negira izvornost teksta, kojeg pripisuje Georgu Pluntheru iz Kirchheima. Ovaj kapelan je 1418. godine u svom proznom djelu spomenuo Mariju riječima: "mit sait min Grow Graw Maere [Marija op. N.R.] Herzogin von Helfenstaîn", prema Burkhardt, "Maria von Bosnien", 49.

⁷⁵ HS J 1 48c, fol. 346v; Schön, "Die Gräfin Maria von Helfenstein", 86; Thallóczy, "Prilozi k objašnjenju izvora", 26-27. fus. 3 (= "Bruchstücke aus der Geschichte", 316-317. fus. 3); Burkhardt, "Maria von Bosnien", 49-50.

Item 10 von Rosen
 Item 11 von Kinnick
 Item 12 von Kinnick
 Item 13 von Kinnick
 Item 14 von Kinnick
 Item 15 von Kinnick
 Item 16 von Kinnick
 Item 17 von Kinnick
 Item 18 von Kinnick
 Item 19 von Kinnick
 Item 20 von Kinnick
 Item 21 von Kinnick
 Item 22 von Kinnick
 Item 23 von Kinnick
 Item 24 von Kinnick
 Item 25 von Kinnick
 Item 26 von Kinnick
 Item 27 von Kinnick
 Item 28 von Kinnick
 Item 29 von Kinnick
 Item 30 von Kinnick
 Item 31 von Kinnick
 Item 32 von Kinnick
 Item 33 von Kinnick
 Item 34 von Kinnick
 Item 35 von Kinnick
 Item 36 von Kinnick
 Item 37 von Kinnick
 Item 38 von Kinnick
 Item 39 von Kinnick
 Item 40 von Kinnick
 Item 41 von Kinnick
 Item 42 von Kinnick
 Item 43 von Kinnick
 Item 44 von Kinnick
 Item 45 von Kinnick
 Item 46 von Kinnick
 Item 47 von Kinnick
 Item 48 von Kinnick
 Item 49 von Kinnick
 Item 50 von Kinnick
 Item 51 von Kinnick
 Item 52 von Kinnick
 Item 53 von Kinnick
 Item 54 von Kinnick
 Item 55 von Kinnick
 Item 56 von Kinnick
 Item 57 von Kinnick
 Item 58 von Kinnick
 Item 59 von Kinnick
 Item 60 von Kinnick
 Item 61 von Kinnick
 Item 62 von Kinnick
 Item 63 von Kinnick
 Item 64 von Kinnick
 Item 65 von Kinnick
 Item 66 von Kinnick
 Item 67 von Kinnick
 Item 68 von Kinnick
 Item 69 von Kinnick
 Item 70 von Kinnick
 Item 71 von Kinnick
 Item 72 von Kinnick
 Item 73 von Kinnick
 Item 74 von Kinnick
 Item 75 von Kinnick
 Item 76 von Kinnick
 Item 77 von Kinnick
 Item 78 von Kinnick
 Item 79 von Kinnick
 Item 80 von Kinnick
 Item 81 von Kinnick
 Item 82 von Kinnick
 Item 83 von Kinnick
 Item 84 von Kinnick
 Item 85 von Kinnick
 Item 86 von Kinnick
 Item 87 von Kinnick
 Item 88 von Kinnick
 Item 89 von Kinnick
 Item 90 von Kinnick
 Item 91 von Kinnick
 Item 92 von Kinnick
 Item 93 von Kinnick
 Item 94 von Kinnick
 Item 95 von Kinnick
 Item 96 von Kinnick
 Item 97 von Kinnick
 Item 98 von Kinnick
 Item 99 von Kinnick
 Item 100 von Kinnick

Item 101 von Kinnick
 Item 102 von Kinnick
 Item 103 von Kinnick
 Item 104 von Kinnick
 Item 105 von Kinnick
 Item 106 von Kinnick
 Item 107 von Kinnick
 Item 108 von Kinnick
 Item 109 von Kinnick
 Item 110 von Kinnick
 Item 111 von Kinnick
 Item 112 von Kinnick
 Item 113 von Kinnick
 Item 114 von Kinnick
 Item 115 von Kinnick
 Item 116 von Kinnick
 Item 117 von Kinnick
 Item 118 von Kinnick
 Item 119 von Kinnick
 Item 120 von Kinnick
 Item 121 von Kinnick
 Item 122 von Kinnick
 Item 123 von Kinnick
 Item 124 von Kinnick
 Item 125 von Kinnick
 Item 126 von Kinnick
 Item 127 von Kinnick
 Item 128 von Kinnick
 Item 129 von Kinnick
 Item 130 von Kinnick
 Item 131 von Kinnick
 Item 132 von Kinnick
 Item 133 von Kinnick
 Item 134 von Kinnick
 Item 135 von Kinnick
 Item 136 von Kinnick
 Item 137 von Kinnick
 Item 138 von Kinnick
 Item 139 von Kinnick
 Item 140 von Kinnick
 Item 141 von Kinnick
 Item 142 von Kinnick
 Item 143 von Kinnick
 Item 144 von Kinnick
 Item 145 von Kinnick
 Item 146 von Kinnick
 Item 147 von Kinnick
 Item 148 von Kinnick
 Item 149 von Kinnick
 Item 150 von Kinnick
 Item 151 von Kinnick
 Item 152 von Kinnick
 Item 153 von Kinnick
 Item 154 von Kinnick
 Item 155 von Kinnick
 Item 156 von Kinnick
 Item 157 von Kinnick
 Item 158 von Kinnick
 Item 159 von Kinnick
 Item 160 von Kinnick
 Item 161 von Kinnick
 Item 162 von Kinnick
 Item 163 von Kinnick
 Item 164 von Kinnick
 Item 165 von Kinnick
 Item 166 von Kinnick
 Item 167 von Kinnick
 Item 168 von Kinnick
 Item 169 von Kinnick
 Item 170 von Kinnick
 Item 171 von Kinnick
 Item 172 von Kinnick
 Item 173 von Kinnick
 Item 174 von Kinnick
 Item 175 von Kinnick
 Item 176 von Kinnick
 Item 177 von Kinnick
 Item 178 von Kinnick
 Item 179 von Kinnick
 Item 180 von Kinnick
 Item 181 von Kinnick
 Item 182 von Kinnick
 Item 183 von Kinnick
 Item 184 von Kinnick
 Item 185 von Kinnick
 Item 186 von Kinnick
 Item 187 von Kinnick
 Item 188 von Kinnick
 Item 189 von Kinnick
 Item 190 von Kinnick
 Item 191 von Kinnick
 Item 192 von Kinnick
 Item 193 von Kinnick
 Item 194 von Kinnick
 Item 195 von Kinnick
 Item 196 von Kinnick
 Item 197 von Kinnick
 Item 198 von Kinnick
 Item 199 von Kinnick
 Item 200 von Kinnick

Prilog 2: Testament Marije,
Izvod iz hronike Oswalda Gabelkovera (HS J 1 48c, fol. 346v)

das Steinle geben, Gott geb ihr das ewige Leben!”⁷⁶ Navedeno usmeno predanje se odnosi na zemljište koje je Marija darovala kao “Allmand” (jedna vrsta zajedničkog vlasništva), koje je narod zvao “Steinle”. Ova donacija je putem usmenog predanja ostala u memoriji stanovnika ove oblasti koji je se sjećao kroz molitvu.

Često citirana hronika Oswalda Gabelkovera nosi i teret vremena i okolnosti u kojima je nastala. To posebno dolazi do izražaja oko odgovornosti, koja se pripisivala Mariji za propast kuće Helfensteina. Naime, rod Helfensteina došao je do vrhunca slave sredinom 14. stoljeća, upravo u vrijeme Marijinog supruga Ulricha. A koincidencija je da su se posjedi ovog grofa, ali i njegovih manje utjecajnih rođaka, nakon vjenčanja Marije i Ulricha počeli osipati. Upravo ta podudarnost bila je presudna u tome da legenda o Marijinoj krivici iz Gabelkoverove hronike uđe u historiografiju, gdje se održala do 20. stoljeća. Kasnija istraživanja su pokazala da su uzroci finansijske propasti kuće bili mnogo složeniji i usko povezani sa tadašnjim općim društvenim odnosima, jačanjem gradova i gradskih općina, te na kraju lošom ekonomskom politikom Ulricha i njegovih prethodnika.⁷⁷

Postoji niz razloga zašto je upravo Marija postala ozloglašena figura kojoj je hroničar Gabelkover pripisao propast uglednog roda. Na jednom mjestu u hronici Gabelkover kaže kako je “ovakav brak donio više štete ovom rodu, nego koristi, ali je to i uobičajeno u neravnopravnih brakova (...) potrebno je mnogo sreće kada se ženi iznad vlastitog staleža”.⁷⁸ Pored toga Gabelkover joj je pripisao i rasipan stil života, u kojem je i vlastite “kćerke odgojila”.⁷⁹

Druga polovina 16. stoljeća, u kojoj je Gabelkover pisao svoju hroniku, na području virtemberske regije obilježena je nemirima koji su direktna posljedica tzv. njemačkih seljačkih ratova u vrijeme reformacije.⁸⁰ Ovaj period je i karakterističan po “lovu na vještice” u kojem se snažnim ženskim društvenim ličnostima, poput Marije, davala negativna reputacija. Grof Rudolf (u. 1601), jedan od kasnijih potomaka Ulricha i Marije, i finansijer Hronike koju je pisao Gabelkover, imao je

⁷⁶ Burkhardt, “Maria von Bosnien”, 51.

⁷⁷ Burkhardt, “Maria von Bosnien”, 52-57.

⁷⁸ “Doch hat solcher Heyrat diesem Geschlecht vil mehr Schaden, als Nutzen gebracht, wie dann gmainlich ode doch gar offft in den ungleichen Heyraten zu geschehen pfllegt. Dann sie [Maria op. N.R.] nicht allain für ir Person sich gar stattlich und wohl fürtilich gehabt, sondern hat auch ihre Töchtern also uffgezogen und die nicht ringer aufsteuern wöllen, als sie selb ufgesteuert worden. Das ist nuhn bey Lebzeiten irs Herren [Ulricha op. N.R.], als der inn ain großen Thun und bei Kayserlicher Majestät in sondern Gnaden und Ansehen wol hingangen. Als aber der gut Herr umkommen ̄ sich hin und wider große Schulden gefunden haben, da hat sich erst je lenger je mehr erzaigt und befunden, das vil Glück darbey seyn muß, wo man über sein Stand heyraten mel.” HS J 1 48c, fol. 172-172v.

⁷⁹ “(...) sondern hat auch ihre Töchtern also uffgezogen und die nicht ringer aufsteuern wöllen, als sie selb ufgesteuert worden (...)” HS J 1 48c, fol. 172.

⁸⁰ Wolfgang v. Hippel, *Die Be e nbef ei ng im K nig eich W embe g*, Band I, Darstellung, Harald Boldt Verlag, Boppard am Rhein, 1977, 213.

stričevića Schweickharta (1539-1599) koji je u jednom iluminiranom rukopisu prikazan kako 1583. godine pali 20 žena optuženih za vještičarenje. (Slika 6) U takvoj atmosferi, koja je bila pogoršana sve većim slabljenjem roda – jer 1627. umire, već znatno osiromašeni, njihov posljednji potomak po muškoj liniji – tragalo se za ličnošću kojoj se bezbolno mogla prišiti krivica za situaciju u kojoj se našla grofovija krajem 16. stoljeća. Kroz prizmu tih događaja hroničar je, vjerovatno i na tragu tadašnje porodične tradicije, u Mariji našao najpozvaniju ličnost, upravo iz razloga što su se u njeno vrijeme desili prethodno opisani prijelomni događaji, obilježeni rasparčavanjem i gubitkom posjeda. Svakako je u takvim okolnostima lako bilo naći krivicu u ženi, pored toga još i “strankinji” – koja je dolaskom u grofoviju igrala značajnu ulogu – za propast nekada uglednog roda čija se loza može pratiti unazad do sredine 9. stoljeća.

Slika 6: Grof od Helfensteina spaljuje 26. septembra 1583. godine u Weissensteinu 20 žena pod optužbom da su vještice, isječak iz rukopisa, crtež u boji 10,4 x 16,5 cm
(© Zentralbibliothek Zürich, INVNR: Ms F 31, Bl 151r)

Napomenimo na kraju, da danas u Geislingenu postoji ulica Marije od Bosne, a u njenu čast se redovno održava mjuzikl pod nazivom “Marija od Bosne – vjenčanje i jedan smrtni slučaj”. Na taj način je i nakon više od 600 godina uspomena na Mariju u ovom njemačkom gradiću ostala živa.

Zaključak

Na prethodnim stranicama izraženo je nastojanje da se uz ponovno pretresanje izvorne i suvremenije literarne građe, uglavnom nepoznate domaćoj akademskoj javnosti ukaže na značaj, pomalo zaboravljene, snažne ženske figure bosanskog ali i njemačkog srednjeg vijeka. Udajom sa helfenštajnskog grofa Ulricha, Marija se nije samo udaljila od svoje domovine, ona je time, skoro u potpunosti, nestala i iz domaće historiografije.

Pošto je veoma dobar i opširan rad Lajosa Thallóczyja s kraja 19. stoljeća bio posljednji pokušaj u domaćoj historiografiji da se o vojvotkinji Mariji napiše cjeloviti osvrt smatrali smo potrebnim da nakon višedecenijske historiografske šutnje rehabilitiramo njegov napor kojeg smo osnažili, a djelomično i revidirali, osvrtima Theodora Schöna i Geoga Burkhardta. Kritičkom analizom radova spomenutih autora ali i brojnih drugih, te izvornih obavještenja koji su nam bili dostupni, došli smo do saznanja koje smo u veoma sažetom obliku ovdje izložili. Skrećemo pažnju da smo obilato koristili hroniku Oswalda Gabelkovera, koju je Thallóczy posljednji koristio prije više od 120 godina. Iz nje smo donijeli veći broj izvoda. Stoga ovaj rad nema namjeru da se iscrpno osvrće na život bosanske vojvotkinje Marije, nego prije da pokuša rasvijetliti one aspekte njenog života koji su do sada bili najmanje poznati i najviše problematizirani.

Shodno problematici, najviše prostora posvećeno je Marijinom porijeklu. Za razliku od prethodnih osvrta, u ovom radu iznesena je pretpostavka da je Marija kći bosanskog bana Stjepana II Kotromanića, te da nikako nije mogla biti kći njegovog oca Stjepana I, kako je u historiografiji pretežno prevladavalo stremljenje. Urađen je i osvrt na njeno vjenčanje, ali i na život obilježen političkim i društvenim angažmanom u Njemačkoj. Dovedena u neugodan položaj nejednakog bračnog spoja, Marija je bila suočena sa raznim izazovima i dužnostima u grofoviji. Nakon smrti njenog muža Ulricha 1372. godine, isticala se kao vodeća figura grofovije iako su njeni sinovi, u skladu sa nasljednim pravom, postepeno počeli da preuzimaju vodeću ulogu. Zahvaljujući brojnim njemačkim arhivskim izvorima moguće je nešto preciznije ocrtati njen društveni život prožet čestim i izdašnim donacijama crkvenim ustanovama. Rodila je ukupno devetero djece, šest sinova i tri kćeri. Umrula je 1403. godine. Pokopana je najvjerojatnije u grobnoj kapeli u Überkingenu, ali se njenom grobu zameo trag. Na njemu je navodno stajao natpis, kojeg smo s obzirom na dužinu i karakter teksta, negirali kao takvog. Naposljetku, smo pokušali dati odgovor na pitanje zbog čega je Marija od hroničara Gabelkovera, a za njim i mnogih drugih autora, etiketirana kao glavni krivac za propast kuće Helfenstein.

Naučno-historijski gledano, Mariji ... *on Bo nien* (kako se često potpisivala) pripada mnogo značajnije mjesto nego joj je domaća historiografija do sada priznavala. Njena dugotrajna i solidno dokumentirana aktivnost, dopušta da se i u naredno vrijeme očekuju novi historiografski pristupi o ovoj temi.

Nedim Rabić

*Maria ...von Bosnien: Bosnian Dutchess – German Countess***Summary**

Re-examining of source material and contemporary literature, mainly unknown to the domestic academic public, we emphasized the significance of a somewhat forgotten, strong female figure of Bosnian but also German Middle Ages. With her marriage to the Helfenstein Count Ulrich, Marija did not only move away from her homeland but also completely vanished from domestic tradition and historiography.

Since L. Thallóczy's good and detailed article from the end of the 19th century was the last attempt in domestic historiography to give a complete review about Duchess Marija, we considered it necessary to rehabilitate his efforts after a historiographic silence of many decades. We strengthened it and partly refreshed it with the reviews of T. Schön and G. Burkhardt. With a critical analysis of papers of these two mentioned authors and numerous others and on the basis of source reports which were available to us, we came to the discovery which we presented here in a very short form. We stress that we largely used the chronicle of O. Gabelkover which for the last time was used by Thallóczy 120 years ago. A great number of our abstracts derive from it. Therefore, this paper does not aim to comprehensively review the life of the Bosnian Duchess Marija, but rather to disclose those aspects of her life which were less known and mostly problematized. In this sense, for the full understanding, we will consult the cited articles and complete the knowledge of this unique figure of Bosnian history.

According to the problem, the greatest attention is devoted to Marija's origin. Compared to earlier reviews, we make a strong assumption that Marija was the daughter of the Bosnian Ban Stjepan II Kotromanić and by no means the daughter of his father Stjepan I, as this opinion prevailed in historiography. We reviewed her wedding, but also her life that was marked with political and social engagement in Germany. Brought to an uncomfortable position due to the unequal marital bond, Marija was faced with different challenges and duties in the county. After the death of her husband Ulrich in 1372, she became the leading figure of the county, even though her sons, according to the succession law, gradually assumed the leading role. By the virtue of numerous German archival sources it is possible to precisely outline her social life imbued with frequent and generous donations to church institutions. She gave birth to nine children, six sons and three daughters. She died in 1403. She was buried in the sepulchral chapel in Überkingen, but there is no trace of her grave today. Allegedly, there was also an inscription on her tombstone, but because of the dubious length and character of the text we deemed it as inauthentic. Finally, we

attempted to provide an answer to the question why Marija was labelled as the main culprit for the destruction of the house of Helfenstein by the chronicler Oswald Gabelkover, and after him by many other authors.

Looking at it from a scientific and historical point, Marija... *on Bo nien* (as she frequently signed documents) deserves a more significant place than domestic historiography recognized it until now. Her long and well-documented activity, allows us to expect new historiographic approaches to this subject in future.